

ANAOKULU, İLKÖĞRETİM ve LİSE ÖĞRETMENLERİNDE MESLEKİ TÜKENMİŞLİĞİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

*Reşat PEKER**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı anaokulu, ilköğretim ve lise öğretmenlerinde mesleki tükenmişliğin okul düzeyi, cinsiyet, öğrenim düzeyi ve mesleki kıdem bakımından incelemektir. Araştırmaya 30 anaokulu, 30 ilköğretim ve 30 lise olmak üzere toplam 90 öğretmen katılmıştır. Öğretmenlere “Öğretmenlik Tükenmişlik Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Veriler bağımsız t-testi ve tek-yönlü varyans analizi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular şunlardır: 1) Öğretmenlerin öğrenim düzeyi arttıkça tükenmişlik düzeyleri anlamlı şekilde artmaktadır. 2) Lise öğretmenleri ilköğretim ve anaokulu öğretmenlerine göre anlamlı şekilde daha fazla tükenmişlik göstermektedirler. 3) Erkek öğretmenler bayan öğretmenlere göre anlamlı şekilde daha fazla tükenmişlik göstermişlerdir. 4) Mesleki kıdem öğretmenlerin tükenmişlik puanlarında anlamlı bir farka neden olmamıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Tükenmişlik, öğretmen tükenmişliği.*

SUMMARY

The purpose of this study was to investigate the burnout levels of preschool, elementary and high school teachers in terms of school levels,

* Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

sex, education and careers years. Subjects were 90 teachers. There were 30 teachers from each school levels. They were given "Teacher Burnout Scale" and "Personal information Gathering Form." Data were analyzed by independent t-test and one-way ANOVA. Findings were that: 1) As the education level of the teachers increased, their burnout scores increased significantly. 2) High school teachers' burnout scores were significantly higher than both elementary and preschool teachers. 3) Burnout scores of male teachers were significantly higher than female teachers. 4) Career years of teachers were not a significant factor in their burnout scores.

Keywords: Burnout, teacher burnout.

GİRİŞ

"Tükenmişlik (burnout) ilk kez Freudenberg (1974) tarafından ortaya atılan bir kavramdır. Freudenberg'e göre tükenmişlik "insanın enerji, güç veya kaynakları üzerinde aşırı istek ve taleplerden dolayı tükenmeye başlamak" tır (Freudenberg, 1974. S.159). Tükenmişliğin en önemli belirtileri şunlardır: Aşırı sinirlilik, uykusuzluk, yorgunluk, kızgınlık, katılık, depresyon, rahat olamama ve insanları iticiliktir. Diğer bir ifade ile tükenmişlik bir semptomlar örüntüsüdür. Bu semptom örüntüsü birden bire değil, yavaş yavaş ve uzun bir süre sonunda ortaya çıkan bir durumdur.

Maslach ve Johnson (1981) tükenmişliği "fiziksel bitkinlik, uzun süren yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duyguları, olumsuz benlik kavramı, işe yaramama, diğer insanlara karşı olumsuz tutumları içeren fiziksel, duygusal ve zihinsel boyutları olan bir sendrom" (Maslach ve Johnson 1981 s. 99) olarak tanımlamışlardır.

Dolan (1987)'a göre tükenmişlik, insanların hem kişisel hem de mesleki doyumsuzluk yaşamalarına neden olur. Tükenmişliği yaşayan kişi işe gitmeyi istemez, kendi yeteneklerinden şüphelenir ve kendisinden beklenmeyen bir tarzda davranır.

Farber (1991) tükenmişliği yapılan işte mekanikleşme, olumsuz tavırlar sergileme ile kendini gösteren ve patlama noktasına gelebilecek düzeydeki yüksek stresle reaksiyon göstermek olarak tanımlamaktadır (Akt. Özabacı ve Yıldız, 2000 s.29).

Tükenmişliğin nedenleri insanın idealleriyle ilgilidir. Eğer insanın beklentileri olabileceğin çok üzerinde ise ve kişi kendi kafasındaki bu amaca ulaşmak için ısrar ediyorsa, huzursuzluk ve sıkıntı yolda demektir. Böyle kişiler iç dünyalarında yoğun çatışma yaşayacak demektir. Bunun kaçınılmaz sonucu ise özkaynaklarının, yaşam enerjisinin ve işlev görme yeteneğinin tükenmesidir (Tümekaya, 1997).

Araştırmalar tükenmişliğin birçok meslek alanında görülmekle birlikte, özellikle insanlarla yüz yüze ilişkilerin yaşandığı hukuki hemşirelik, sosyal hizmet uzmanlığı ve öğretmenlik gibi mesleklerde çalışanlarda çok görülen bir durum olduğunu göstermektedir (Chernis, 1980; Ergin, 1992; Çam, 1989; Baysal, 1995; Byrne, 1991, Girgin, 1995; Gökçekan ve Özer, 1999).

Öğretmenlik, zor görev şartları nedeniyle en yorucu ve yıpratıcı mesleklerden biridir. Çalışma koşulları ve ortamlarında yoğun stres yapıcı etkenler dolayısıyla öğretmenler tükenmişlik bakımından yüksek riskli bir gruptur. Olumsuz koşullar ve gerilim içinde çalışan öğretmenin hizmet kalitesinde bozulma beden sağlığında bozulma ve çevreyle olan sosyal ilişkilerde bozulma meydana gelebilir.

Eğitimde kalite sorunu her zaman gündemdedir. Bir okulun verimliliğinde en önemli etkenlerden birisi “öğretmen” faktörüdür. Öğretmenlerden nitelikli eğitim hizmeti bekleyebilmek için onlara uygun çalışma ortamları sağlanmalıdır. Bu bağlamda, öğretmenlerin bedensel sağlıklarının yanında psikolojik ve sosyal yönden de sağlıklı olmaları çok önemlidir. Sorunlarla boğuşan bir öğretmenden verimli ders yapması beklenemez. Bu nedenle farklı düzeylerdeki okullarda görev yapan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin araştırılıp, belirlenmesi özel bir öneme sahiptir.

Amaç:

Bu araştırmanın amacı, okulöncesi eğitim, ilköğretim ve liselerde görev yapan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerine cinsiyetin, okul düzeyinin, öğrenim düzeyinin ve mesleki kıdemin etkisi olup, olmadığını belirlemektir.

Sayıltı: Araştırmaya katılmayı kabul eden öğretmenler “Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Toplama Formu”ndaki soruları doğru ve içtenlikle cevapladıkları varsayılmıştır.

Sınırlılıklar: Araştırma bulguları 1999-2000 öğretim yılında Bursa şehir merkezindeki okul öncesi eğitim, ilköğretim ve liselerde görev yapan 90 öğretmenle sınırlıdır.

YÖNTEM

Denekler: Araştırmanın denekleri Bursa şehir merkezindeki devlet okullarında görev yapmakta olan 30 anaokulu (Dr. Ayten Bozkaya Anaokulu) 30 ilköğretim okulu (Yıldırım ilköğretim okulu) ve 30 lise (Yıldırım Bayazıt Lisesi) öğretmeninden oluşmaktadır. Okul ve öğretmenlerin seçimi tesadüfi örnekleme yoluyla yapılmıştır.

Ölçme Araçları: Araştırmada “Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Toplama Formu” olmak üzere iki araçtan yararlanılmıştır.

Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği (Ö.T.Ö): Bu çalışmada öğretmenlerde görülen tükenmişliği ölçmek için Seidman ve Zager (1986-87) tarafından geliştirilen ve Tümkaya (1996) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin toplam 20 maddesi vardır ve her madde 6 dereceli Likert tipindedir. Derecelerin sıralanışı şöyledir: 1) Tamamen katılıyorum; (2) Büyük ölçüde katılıyorum; (3) Kısmen katılıyorum; (4) Kısmen katılmıyorum; (5) Büyük ölçüde katılmıyorum; ve (6) Hiç katılmıyorum.

"Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği"nin 4 alt ölçeği vardır. Her alt ölçek farklı sayıda maddelerden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, 7 maddeden oluşan "Görülen İdari Destek" alt ölçeğidir. İkincisi, 6 maddeden oluşan "İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme" alt ölçeğidir. Üçüncüsü, 5 maddeden oluşan "İş Doyumu" alt ölçeğidir. Dördüncüsü, 2 maddeden oluşan "Öğrencilere Yönelik Tutumlar" alt ölçeğidir.

"Görülen İdari Destek" alt ölçeği, "öğretmenlerin öğretim sorunlarını gidermede yöneticilerden yardım alıp almadıklarını, başarılarının takdirle karşılanıp karşılanmadığını ve problemlerin ortaya çıkış nedenleri olarak yöneticilerin kendilerini ne düzeyde sorumlu tuttuklarını belirleyecek maddeler yer almaktadır" (Tümkaya, 1996 s.3). Bu alt ölçekte 7 madde olduğu için alınabilecek puanlar 7 ile 42 arasındadır.

"İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme" alt ölçeği "öğretmenlerin öğretim sırasında karşılaştıkları sorunları sorunlarla başa çıkabilme düzeylerini belirlemeye yönelik maddelerden oluşmaktadır" (Tümkaya, 1996, s.3). Bu alt ölçek 6 maddeden oluştuğu için alınabilecek puanlar 6 ile 36 arasındadır.

"İş Doyumu" alt ölçeğinde "öğretmenlerin yaptıkları işten doyum sağlayıp sağlamadıklarını, mesleğe yönelik düşüncelerini ve işini ne derece severek yaptığını belirlemeyi amaçlayan maddeler yer almaktadır" (Tümkaya, 1996 s.2). Bu alt ölçek 5 maddeden oluştuğu için alınabilecek puanlar 5 ile 30 arasındadır.

"Öğrencilere Yönelik Tutumlar" alt ölçeği "öğretmenlerin, öğrencilerin eğitime karşı ilgileriyle, davranışlarına yönelik düşünce ve tutumlarını kapsayan maddelerden oluşmaktadır" (Tümkaya, 1996 s.3). Bu alt ölçekte 2 madde olduğu için alınabilecek puanlar 2 ile 12 arasındadır.

Ö.T.Ö. bireysel ya da grup olarak uygulanabilir. Ö.T.Ö'den tek bir puan değil, her alt ölçek için ayrı ayrı tükenmişlik puanları elde edilir. Alt ölçeklerdeki maddelerin bazıları olumlu, bazıları ise olumsuz olarak ifade edilmiştir. Olumlu maddelerin puanlanmasında "Tamamen katılıyorum" şikkına 1 puan; "Büyük ölçüde katılıyorum" şikkına 2 puan; "Kısmen katılıyorum" şikkına 3 puan; "Kısmen katılmıyorum" şikkına 4 puan; "Büyük ölçüde katılmıyorum" şikkına 5 puan ve "Hiç katılmıyorum" şikkına 6 puan verilerek yapılmıştır. Olumsuz ifade edilen maddeler ise tersine çevrilerek

puanlanmışlardır. Her alt ölçeğin puanı o alt ölçeğe ait maddelerden alınan toplam puana eşittir. Puan arttıkça tükenmişliğin yüksek olduğuna, azaldıkça tükenmişliğin düştüğüne işaret eder.

Ö.T.Ö.'nin Türkçe'ye uyarlanması ile geçerlik ve güvenilirlik çalışması Tümkaya (1996) tarafından yapılmış olup, öğretmenlerde tükenmişliği ölçmek için yeterli düzeyde geçerlik ve güvenilirliğe sahip bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir.

Bilgi Toplama Formu: Araştırmaya katılan öğretmenlerle ilgili bazı bilgileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan 20 soruluk bir ankettir. Ancak, yer ve zaman sınırlılığı dolayısıyla bu çalışmada sadece 5 sorusu dikkate alınmıştır. Bunlar okul düzeyi, cinsiyet, kıdem, öğrenim düzeyi, branşı ve öğretmenlik mesleğinden manevi doyum duyması sorularıdır. Sorular araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak değerlendirilmiştir. Anket formunda cinsiyet haricindeki tüm sorular 5 kategorili olarak hazırlanmıştır. Ancak, veriler toplandıktan sonra bazı soruların kategorilerine ait frekanslar çok düşük olduğu için bunlar diğer kategorilerle birleştirilmiştir.

Verilerin Analizi: Ö.T.Ö.'nin 4 alt ölçeğinden alınan tükenmişlik puanları Bilgi Toplama Formu'ndaki sorulara (görev yapılan okul, öğrenim durumu ve mesleki kıdem) cinsiyet, öğrenim durumu ve mesleki kıdem verilen cevaplara göre ya bağımsız t-testi ile ya da tek-yönlü varyans analizi ile analiz edilmişlerdir. Gerektiğinde ilave analiz yapmak için Scheffe testi (Ferguson, 1976) kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak öğretmenlerin görev yaptıkları farklı kademelerdeki okullara göre tükenmişlik puanlarına ait bulgular; ikinci olarak, cinsiyet değişkenine göre tükenmişlik puanlarına ilişkin bulgular; üçüncü olarak, öğretmenlerin öğrenim durumlarına göre tükenmişlik puanlarına ilişkin bulgular, dördüncü olarak, öğretmenlerin kıdem durumlarına göre tükenmişlik puanlarına ilişkin bulgular sunulacaktır.

1. Farklı Kademelerdeki Okullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Tükenmişlik Puanlarına İlişkin Bulguları

Anaokulunda, ilköğretimde ve lisede görev yapan öğretmenlerin "Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği"nin alt ölçeklerinden almış oldukları tükenmişlik, puanlarına ilişkin ortalama, standart sapma ve bu puanlar üzerinde yapılan tek-yönlü varyans analizi sonuçları (F-değerleri) Tablo 1 de sunulmuştur.

Tablo 1. Farklı Kademelerdeki Okullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Tükenmişlik Puanlarına İlişkin İstatistikler

Ö.T.Ö. nin Alt Ölçekleri	Okul Türü	İstatistikler			
		N	\bar{X}	SS	F-değeri
Görülen İdari Destek	Anaokulu	30	23,97	6,53	.54 (Anlamlı değil)
	İlköğretim	30	23,10	6,70	
	Lise	30	24,83	6,10	
İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme	Anaokulu	30	14,73	5,24	2,14 (Anlamlı değil)
	İlköğretim	30	14,97	5,55	
	Lise	30	17,67	7,30	
İş Doyumu	Anaokulu	30	9,50	4,56	16,22*
	İlköğretim	30	12,0	3,63	
	Lise	30	15,35	4,12	
Öğrencilere Yönelik Tutumlar	Anaokulu	30	4,03	1,65	28,97*
	İlköğretim	30	5,90	2,22	
	Lise	30	8,27	2,52	

* $p < .01$

Tablo 1’de görüldüğü gibi, “Görülen İdari Destek” ve “İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme” alt ölçeklerinde farklı okul kademelerindeki öğretmenlerinin tükenmişlik puanlarının ortalamaları ve standart sapmaları birbirine çok yakındır. Her iki alt ölçekte lise öğretmenleri daha yüksek tükenmişlik puanları almışlardır. Ancak bu alt ölçeklerden alınan puanlar üzerinde yapılan tek - yönlü varyans analizleri anaokulu, ilköğretim ve lise öğretmenlerinin tükenmişlik puanları arasında $\alpha = .05$ de anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir (F değerleri sırasıyla 0.54 ve 2.14’tür).

“İş Doyumu” alt ölçeğinde, anaokulunda çalışan öğretmenler 9.50 ortalama ile en düşük tükenmişlik düzeyi göstermişlerdir. İlköğretimde çalışan öğretmenlerin tükenmişlik puanları ortalaması 12 iken, lisede çalışan öğretmenlerde ortalama 15.53’e çıkmıştır. Bu alt ölçekten alınan puanlar üzerinde yapılan tek-yönlü varyans analizi, farklı düzeylerdeki okullarda görev yapan öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğunu [$F(2,87) = 16.22$ $p < .01$] göstermiştir. Anlamlı farkın kaynağını bulmak için yapılan Scheffe testi (Ferguson, 1976). Lise öğretmenlerinin hem anaokulu hem de ilköğretim okulu öğretmenlerinden anlamlı şekilde daha yüksek tükenmişlik puanları aldıklarını göstermiştir.

“Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçeğinde, anaokulunda çalışan öğretmenler 4.30 ortalama ile en düşük tükenmişlik düzeyi göstermişlerdir. İlköğretimde çalışanlarda ortalama 5.90’a, lise öğretmenlerinde ise ortalama 8.27 ile en üst düzeyi çıkmaktadır. Bu alt ölçekten alınan tükenmişlik

puanları üzerinde yapılan tek-yönlü varyans analizi farklı düzeydeki okullarda görev yapan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı fark olduğunu [$F(2,87) = 28.97$ $p < .01$] göstermiştir. Anlamlı farkın kaynağını bulmak için yapılan Scheffe testi, ilköğretim ve lise öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin anaokulunda çalışanlara göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğunu göstermiştir.

2- Cinsiyete Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin Bulgular:

Bu bölümde, önce çalışılan okul kademesine bakılmaksızın erkek ve bayan öğretmenlerin Ö.T.Ö.'nin alt ölçeklerinden aldıkları tükenmişlik puanlarına ilişkin ortalama, standart sapma ve t-değerleri Tablo 2'de sunulacaktır. Daha sonra, çalışılan okul kademesi ve cinsiyete göre Ö.T.Ö.'nin alt ölçeklerinden alınan puanlara ilişkin ortalama, standart sapma ve t-değerleri Tablo 3'de sunulacaktır.

Tablo 2. Okul Kademesine Bakılmaksızın Cinsiyete Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin İstatistikleri ve t-değerleri

Ö.T.Ö. nin Alt Ölçekleri	Öğretmenin Cinsiyeti	İstatistikler			t-değeri
		N	\bar{X}	SS	
Görülen İdari Destek	Erkek	31	24,87	6,78	.96
	Bayan	59	23,49	6,22	
İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme	Erkek	31	15,74	6,58	-0,05
	Bayan	59	15,81	6,01	
İş Doyumu	Erkek	31	14,52	3,17	3,29*
	Bayan	59	11,20	5,09	
Öğrencilere Yönelik Tutumlar	Erkek	31	6,38	2,25	0,79
	Bayan	59	5,89	2,99	

* $p < .01$

Tablo 2'de görüldüğü gibi "Görülen İdari Destek" ve "İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme" alt ölçeklerinde erkek ve bayan öğretmenlerin tükenmişlik puanları ortalamaları birbirine çok yakındır. Bu iki alt ölçekten alınan puanlar üzerinde yapılan bağımsız t-testleri her iki alt ölçek arasında $\alpha=0.5$ de anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir. (t değerleri sırasıyla 0.96 ve -0.05'dir).

“İş Doyumu” alt ölçeğinden erkeklerin aldıkları puanların ortalaması 14.52 iken bayanlar için 11.20’dir. Bu alt ölçekten alınan puanlar üzerinde yapılan bağımsız t-testi sonucunda erkek öğretmenlerin bayan öğretmenlere göre anlamlı bir şekilde daha fazla tükenmişlik gösterdikleri [$t=3.29$, $sd=88$, $p < .01$] ortaya çıkarmıştır.

“Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçeğinde ortalama erkekler için 6.38 iken bayanlar için 5.89 dur. Yani, ortalamalar birbirine çok yakındır. Bu alt ölçekten alınan puanlar üzerinde yapılan bağımsız t-testi öğretmenin cinsiyetine göre anlamlı bir fark olmadığını [$t=0.79$, $sd=88$, $p > .05$] göstermiştir.

Okul kademesi ve cinsiyete göre tükenmişlik puanlarına ilişkin istatistikler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Okul Türü ve cinsiyete göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin İstatistikleri ve t-değerleri

Okul Türü	Öğretmenin Cinsiyeti	İstatistikler	Ö.T.Ö.’nin Alt Ölçekleri			
			Görülen İdari Destek	İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme	İş Doyumu	Öğrencilere Yönelik Tutumlar
Anaokulu	Bayan	\bar{X}	23,97	14,73	9,5	4,03
		N	30	30	30	30
		SS	6,53	5,2	4,56	1,65
	Erkek	\bar{X}	23,71	14,28	13,07	5,29
		N	14	14	14	14
		SS	7,32	4,98	3,1	2,09
İlköğretim	Bayan	\bar{X}	22,56	15,56	11,06	6,44
		N	16	16	16	16
		SS	6,32	6,11	3,89	2,25
t- değerleri			0,46	-0,63	1,57	-1,46
Lise	Erkek	\bar{X}	25,82	16,94	15,71	7,29
		N	17	17	17	17
		SS	6,37	7,58	2,78	1,99
	Bayan	\bar{X}	23,54	18,62	15,31	9,54
		N	13	13	13	13
SS	5,72	7,08	5,54	2,63		
t- değerleri			1,03	-0,62	0,24	-2,58*

* $p < .05$

Tablo 3’te görüldüğü gibi okul öncesinde sadece bayan öğretmenler vardır ve onların tükenmişlik puanları ortalaması 23.97 ile en fazla görülen

idari destek” alt ölçeğindedir. Tek grup olduğu için puanlar t-testi yapılamamıştır. İlköğretimde görev yapan erkek ve bayan öğretmenlerin ÖTÖ'nin alt ölçeklerinden almış oldukları tükenmişlik puanları üzerinde yapılan t-testi sonuçlarının hiçbirinin .05'de anlamlı değildir. Yani, ilköğretimde çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Orta öğretimde görev yapan öğretmenler ÖTÖ'nin alt ölçeklerinin tümünde okul öncesi ve ilköğretim öğretmenlerine göre daha yüksek tükenmişlik puanları almışlardır. Sadece “Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçeğinde bayan lise öğretmenleri erkek lise öğretmenlerine göre .05 de anlamlı bir şekilde daha fazla tükenmişlik göstermişlerdir ($t = -2.58$ $sd=28$, $p < .05$).

3. Öğretmenlerin Gördükleri Öğrenime Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde, öğretmenlerin gördükleri öğrenim düzeyine göre ÖTÖ'nin alt ölçeklerinden almış oldukları tükenmişlik puanlarına ilişkin ortalama ve standart sapmalar ile bu puanlar üzerinde yapılan tek-yönlü varyans analizi sonuçları (F-değerleri) Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmenin Öğrenim Durumuna Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin İstatistikler ve F-Değerleri

Öğretmenin Öğrenim Durumu	İstatistikler	ÖTÖ'nin Alt Ölçekleri			
		Görülen İdari Destek	İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme	İş Doyumu	Öğrencilere Yönelik Tutumlar
Lise ve dengi okul	\bar{X}	20,67	10,33	9,67	4,33
	N	6	6	6	6
	SS	5,04	3,67	4,8	1,03
İki Yıllık Yüksek Öğretim	\bar{X}	23,83	14,75	10,38	4,58
	N	36	36	36	36
	SS	6,94	4,77	4	1,88
Üç Yıllık Yüksek Öğretim	\bar{X}	24,2	19,6	14,6	9
	N	10	10	10	10
	SS	5,43	6,33	2,72	2,49
Dört Yıllık Yüksek Öğretim	\bar{X}	24,55	16,63	14,02	6,97
	N	38	38	38	38
	SS	6,38	6,94	5,06	2,73
F -değerleri		0,64	3,72*	5,75**	13,34**

* $p < .05$

** $p < .01$

Tablo 4’de görüldüğü gibi, öğretmenin öğrenim düzeyi ne olursa olsun, ÖTÖ’nin “Görülen İdari Destek” alt ölçeğinden alınan tükenmişlik puanları arasında anlamlı bir fark yoktur [$F(3,86) = 0,64$ $p > .05$]. “İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme” alt ölçeğinden alınan tükenmişlik puanları arasında anlamlı bir fark vardır [$F(3,86) = 3,72$ $p < .05$]. Anlamlı farkın kaynağını belirlemek için yapılan Scheffe testinden şu iki sonuç ortaya çıkmıştır: 1) Lise ve dengi bir okuldan mezun olan öğretmenlerin tükenmişlik puanları. 2) Yıllık, 3 yıllık ve 4 yıllık bir yüksek öğretim kurumundan mezun olan öğretmenlere göre anlamlı şekilde daha düşüktür. 2) İki yıllık bir yüksek öğretim kurumundan (Eğitim Yüksekokulu) mezun olan öğretmenlerin tükenmişlik puanları 3 ve 4 yıllık bir yüksek öğretim kurumlarından mezun olan öğretmenlere göre anlamlı şekilde daha düşüktür.

“İş Doyumu” alt ölçeğinden alınan tükenmişlik puanları öğretmenlerin öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır [$F(3,86) = 5.75$, $p < .01$]. Anlamlı farkın kaynağını bulmak yapılan Scheffe Testi sonuçları şunları göstermiştir: 1) Lise ve dengi bir okuldan mezun olan öğretmenlerin tükenmişlik puanları hem 3 yıllık, hem de 4 yıllık bir yüksek öğretim kurumundan mezun olan öğretmenlere göre anlamlı şekilde daha düşüktür. 2) İki yıllık bir yüksek öğretim kurumundan (Eğitim Yüksekokulu) mezun olan öğretmenlerin tükenmişlik puanları hem 3 yıllık hem de 4 yıllık bir yüksek öğretim kurumundan mezun olanlara göre anlamlı şekilde daha düşüktür.

“Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçeğinden alınan tükenmişlik puanları öğretmenlerin öğrenim durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır [$F(3,86) = 13.34$ $p < .01$]. Anlamlı farkın kaynağını belirlemek için yapılan Scheffe testi sonuçları şunları göstermiştir: 1) Lise ve dengi bir okuldan mezun olan öğretmenlerin tükenmişlik puanları hem 3 yıllık hem de 4 yıllık bir yüksek öğretim kurumundan mezun olanlara göre anlamlı şekilde daha düşüktür. 2) İki yıllık bir yüksek öğretim kurumundan mezun olan öğretmenlerin tükenmişlik puanları 3 yıllık bir yüksek öğretim kurumundan mezun olanlara göre anlamlı şekilde daha düşüktür.

4. Öğretmenlerin Mesleki Kıdemlerine Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin Bulguları

Öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre ÖTÖ’nin alt ölçeklerinden almış oldukları tükenmişlik puanlarına ilişkin ortalama ve standart sapmalar ile F-değerleri Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5’de görüldüğü gibi öğretmenlerin mesleki kıdem durumları, ÖTÖ’nin alt ölçeklerinden alınan tükenmişlik puanlarına anlamlı bir farka neden olmamıştır.

Tablo 5. Öğretmenlerin Mesleki Kıdemlerine Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin İstatistikler ve F-değerleri

Öğretmenin Kıdem Durumu	İstatistikler	ÖTÖ'nin Alt Ölçekleri			
		Görülen İdari Destek	İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme	İş Doyumu	Öğrencilere Yönelik Tutumlar
0-5 yıl	\bar{X}	24,31	15	11,06	5,68
	N	16	16	16	16
	SS	6,11	6,38	5,27	2,77
6-10 yıl	\bar{X}	24,39	16,78	12,61	6,33
	N	18	18	18	18
	SS	7,14	7,36	6,22	3,1
11-15 yıl	\bar{X}	21,47	16,16	12	6,37
	N	19	19	19	19
	SS	4,82	6,13	4,91	3,17
16-20 yıl	\bar{X}	25,46	18,23	13,92	6
	N	13	13	13	13
	SS	7,48	6,27	3,28	2,16
21 yıl ve üstü	\bar{X}	24,58	13,96	12,42	5,91
	N	24	24	24	24
	SS	6,57	4,78	3,78	2,58
F-değerleri		0,98	1,25	0,67	1,87

TARTIŞMA

Bağımsız değişkenleri tek tek ele aldığımızda, okul türü Öğretmen Tükenmişliği Ölçeğinin “İş Doyumu” ve “Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçeklerinden alınan puanlar üzerinde anlamlı farklılıklara neden olmuştur. Her iki alt ölçekte de lise öğretmenleri anaokulu ve ilköğretim okulu öğretmenlerine göre daha yüksek tükenmişlik puanları almışlardır. Bunun sebepleri olarak, lise öğrencilerinin yaşadıkları ergenlik dönemi problemlerine ek olarak meslek seçme ve üniversite sınavına hazırlanmalarını gösterebiliriz. Bu sonuçlar Tümkaya (1997) ve Baysal (1995)'in bulgularıyla uyumludur.

Cinsiyet değişkeni “İş Doyumu” alt ölçeğinde anlamlı bir farka neden olmuştur. Erkek öğretmenler, bayan öğretmenlere göre anlamlı şekilde daha fazla tükenmişlik puanları almışlardır. Bu sonuç, Gökçakan ve Özer (1999)'in bulgularına benzemektedir. “Öğrencilere Yönelik Tutumlar”

alt ölçeğinde bayan lise öğretmenleri erkek lise öğretmenlerine göre anlamlı şekilde daha fazla tükenmişlik puanları almışlardır. Bunun nedeni olarak lise öğrencilerinin çeşitli problem ve kaygılar yaşıyor olmalarını söyleyebiliriz. Bu sonuç Baysal (1995)'in bulgularıyla tutarlıdır.

Öğrenim düzeyi değişkeni Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği'nin "İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme", "İş Doyumu" ve "Öğrencilere Yönelik Tutumlar" alt ölçeklerinde anlamlı farklara neden olmuştur. Öğretmenin görmüş olduğu öğrenim düzeyi yükseldikçe, tükenmişlik puanları da anlamlı şekilde artmaktadır. Bunun nedeni olarak eğitim düzeyi yüksek öğretmenlerin öğrencilerden ve yaptığı işten beklentilerinin yüksek olmasını gösterebiliriz. Bu sonuç Tümkiye (1997) ve Girgin (1995)'in bulgularıyla örtüşmektedir.

Mesleki kıdem değişkeni öğretmenlerin tükenmişlik puanlarından anlamlı bir farka neden olmamıştır. Bu sonuç Tümkiye (1997) ve Baysal (1995)'in bulgularıyla uyumsuzdur.

KAYNAKLAR

- Baysal, A. (1995). Lise ve Dengi Okul Öğretmenlerinde Merkezi Tükenmişliğe Etki Eden Faktörler. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Byrne, B.M. (1991). Burnout: Investigating the impact of Background variables for elementary, secondary and tertiary University Educators. *Teaching and Teacher Education* (2) pp. 197-209.
- Cherniss, C. (1980). *Staff Burnout: Job Stress in the Human Services* Beverly Hills, C.A: Sage.
- Çam, O. (1989). Hemşirelerde Tükenmişlik ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Dolan, N. (1987) The Relationship Between Burnout and Job Satisfaction in Nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 12(1), pp. 3-12.
- Ergin, C (1992) Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslak Tükenmişlik Ölçeğinin Uygulanması. 7. Ulusal Psikoloji Kongresine Sunulan Bildiri, Ankara.
- Farber, B.A (1991) *Crisis in Education: Stress and Burnout in the American Teacher*. San Fransisko: Jossey-Bass.
- Ferguson, G.A. (1976) *Statistical Analysis in Psychology and Education*. New York: Mc Graw-Hill.
- Freudenberger, N.J. (1974) Staff Burnout. *Journal of Social Issues*, 30, 159-165.
- Girgin, G. (1995). İlkokul Öğretmenlerinde Meslekten Tükenmişliğin Gelişimini Etkileyen Değişkenlerin Analizi ve Bir Model Önerisi (İzmir İli Kırsal ve Kentsel Yöre Karşılaştırılması) Yayınlanmamış Doktora Tezi: İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Gökçakan, Z. ve Özer, R (1999) *Rehber Öğretmenlerde Tükenmişlik*. Rize Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü Yay. No: 9 Rize.
- Maslach, C., Jackson, S.E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Occupational Behavior*. 2, pp. 99-113.
- Özabacı, N ve Yıldız, A. (2000). Bireyler Neden İşleriyle İlgili Yılgınlık Yaşarlar? *Yaşadıkça Eğitim*, 65, s.29-30.
- Seidman, S.A. ve Zager, J.(1986-87) The Teacher Burnout Scale. *Educational Research Quarterly*, 11 26-33.
- Tümkiye, S. (1996) Öğretmenlerde Tükenmişlik Ölçeğinin (TBS) Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. 4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresinde Sunulan Bildiri 10-12 Eylül Eskişehir.
- Tümkiye, S. (1997) “İlkokul, Ortaokul ve Lise Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri İle Başa Çıkma Davranışları” 4.Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde sunulan bildiri. 1-3 Eylül, Ankara.